

ОЩЕ ЕДНО МНЕНИЕ ЗА ФИЛОСОФСКОТО И КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА СПИРИДОН КАЗАНДЖИЕВ

Лъчезар АНДРЕЕВ

Влиянието на представителите на философията на живота и ирационализма върху българската философска общност е доста добре известен и безспорен факт. Но ако констатацията на факта е безспорна, неговата интерпретация се оказва твърде противоречива. В повечето случаи ние се изправяме като че ли пред фрапиращ парадокс: едни коментатори виждат заслугите на В. Дилтай, А. Бергсон, З. Фройд, Фр. Ницше в това, което липсва в техните учения съгласно по-късните оценки на други "критици".

Общозвестно е, че въпреки Хегеловото философско наследство, въпреки възможността за диалектическа интерпретация на новооткритите факти от духовната и материална сфера, се раждат редица едностранчиви, прибързани, тенденциозни версии, които пряко и непряко в една или друга степен отразяват, засягат определени идеологически позиции.

Какви ли не странни "открития" бяха направени от амбициозни критици "изследователи" на философията на живота и ролята ѝ във формирането на съвременната философска общност. Ако се опитаме да ги систематизираме, ще забележим няколко характерни тенденции. Една от тях се състои в заличаване на разграничителната линия между наука и идеологическа преднамереност. "Експлоатацията" на идеологическата позиция зае важно място в създадената от някои "критици" легенда за "преднамерената еkleктика" и за идейната про-

паст между научност и плурализъм... С “помощта” на квалификацията “еклектика” различни представители на “догматическия критицизъм” се стремят да обосноват доминиращата в цялата “идеологизирана” литература версия за противоположността между ортодоксалната и неортодоксалната философия, за несъвместимостта на идеологиите и т. н.

Преувеличаването на “идеологическото” влияние, оказано от представителите на философията на живота и ирационализма, става едновременно с изопачаването на тяхната философия. Преди всичко идеологически загрижените “критици” омаловажават или изобщо игнорират положителните страни в коментарите и постановките на последователите на философия на живота.

И така пред едно съвременно, обективно, неидеологизирано изследване на отношението към философското и културно наследство стои двойка задача: 1. да се отговори на редица нови факти, които позволяват да се навлезе по-дълбоко в същността на философското наследство; 2. да се направи критична преценка на редицата противоречиви версии за значимостта на българското философско наследство.

Настоящата работа, вмъкната в границите на едно дължимо възпоминание, разглежда само първия от тези въпроси, и то само в първия аспект – отношението към “еклетическото” философско и културно наследство на д-р Спиридон Казанджиев.

В различните времена и за различните философи понятието “еклектика” е било интерпретирано по най-различен начин. Когато се засяга отношението приемственост – критика – еклектика, в наличната литература се допуска обикновено една основна методологическа грешка. Еклектиката се разглежда като постоянна величина. Разбира се, подобен подход не е лишен от всякакво основание. Но този подход може да даде резултати само при общо очертаване на влиянието, оказано от противоположни страни, той не може да обясни външно противоречивите феномени, да отговори на въпросите, които възникват при детайлното изследване на една сложна приемственост. Това означава, че самата еклектика не винаги е “безизходен лабиринт” или “философска нищета”.

Под това схващане би се подписал без особено колебание всеки, които признава принципите на диалектиката.

Днес 50, години след смъртта на С. Казанджиев, историците на философията, освободени от идеологическите рамки разполагат с много повече възможности за по-адекватна оценка. Сам по себе си плуралистическият подход поставя редица въпроси и изисква нова,

по-пълна и по-детайлна интерпретация на философското и културно наследство.

Справедливостта изисква да признаем, че редица авторитетни учени, сред които А. Бънков, М. Бъчваров и други, заемат една до голяма степен двусмислена позиция. От една страна, те ни убеждават, че С. Казанджиев притежава богата философска ерудиция и тънък усет към сложните въпроси на философията, психологията и културата, а от друга страна, обаче правят уговорката за неговата еkleктичност. Безспорно не всичко от писанията на този оригинален мислител би могло да се вземе за чиста монета. Макар че по пътя на самобитната си мисъл той далеч е надхвърлил догматичната философия и еkleктическата ограниченост.

Без да навлизаме в подробности, ще отбележим, че при изграждане на своите оценки някои "критици" издигат еkleктиката в ранг на присъди. Присъда, която не получава силата на научната критика, а просто отхвърля творенията на "еклектика" встрани като нещо негодно за употреба. Нещо повече, с квалификацията "еклектика" философията на С. Казанджиев се оказва "научно несъстоятелна" и въвлечена в сферата на идеологическата нетърпимост. Ревността на критиците на еkleктиката е достойна за удивление, но не по-малко удивителна е и лекотата, с която построяват своите възражения. Фактически оригиналните интерпретации и коментари на С. Казанджиев или изобщо се пренебрегват, или само голословно се признават и под "еклектик" се разбира само произволни и фрагментарни заемки от В. Вунд, В. Дилтай, А. Бергсон, Г. Шьоринг, Фр. Ницше, З. Фройд и други.

Подобна методологическа позиция прави трудно обяснимо как С. Казанджиев е осъществил своето авторско и преподавателско присъствие в културната общност. Естествено е да си зададем въпроса: нима посочените философи са повлияли на Казанджиев тъкмо със слабите страни на своите учения? И какво субективно съзнание е направило възможно екстрахирането на тези страни? Подобен "провокационно" поставен въпрос вече подсказва и в каква насока някои "критици" тълкуват влиянието на "неортодоксалната" философия.

Проблемите на философията и психологията са централни за творчеството на Казанджиев, но в трудовете му са разработени още и въпроси на естетиката (психологически ориентирана), етиката, културно-историческия живот, литературната критика и др. Дълбоката неортодоксалност на Казанджиев проличава преди всичко в неговите предпочитания. Той се ориентира към по-дискретните измерения

на човешката природа, същност и съществуване. При това типично е, че той възприема съществени моменти както от постановките на Вунд, Кюлпе и други, така и от ирационализма и интуитивизма, като своеобразно ги съчетава и допълва със свои постановки.

Един въпрос от съществено значение в цялостното творчество на Казанджиев е въпросът за характера и задачите на философията, нейните взаимоотношения с частните науки и с културно-историческия живот. Не е случайно, че решаването му предопределя редица схващания и в областта на психологията, и в разработките на проблеми от културата, и други. Основните си възгледи по този въпрос Казанджиев излага в студията “Научна” или “историческа философия?” и в оригиналното си произведение “Истина и очевидност”. Макар и да критикува Вунд, той изхожда главно от неговото схващане и определение на философията като поглед (светоглед) върху света и живота, който задоволява изискванията на разума и потребностите на сърцето. Във философията човек застава срещу света и живота с всички рационални и ирационални възможности. В нея човек си дава “сметка за същността на света и смисъла на живота, та да разбере где е неговото място и какво трябва да бъде поведението му”. Но докато Вунд допуска, че философията е възможна като наука, то Казанджиев поддържа, че не е възможна. Според него философията е лично, субективно дело. Тя е “винаги нещо персонално и неповторимо”. Затова пътят на философията е път преди всичко на персоналното, ирационалното (интуитивното), а не единствено на рационалното. Изповядването, т. е. поддържането на една философия, е по-скоро решение на волята, а не на разсъдъка. Философията не само дава едно разбиране на света, а увелича чувството и волята в определена посока, за да твори живота. В нея човек постига себе си като личност, като единство и проявява своя стремеж към духовно съвършенство. В тая творческа и дейна функция на философията се състои нейната историческа роля.

Твърде важно и показателно е отношението на Казанджиев към психофизическата проблематика – по въпроса дали съществува причинна връзка между психическите и физическите явления и процеси. Макар че в своята “Обща психология” Казанджиев критикува възгледите на Ремке за причинното отношение между душевния и телестния индивид, той стои на същия “дуалистически” възглед за психичното и физичното. Психофизическият паралелизъм е онтологическата концепция, философската основа на психологическите му трудове.

Въпросът не е само в това, че той изразява своите симпатии към Вунд. Субективизмът и индивидуализмът слагат отпечатък върху неговата интерпретация на отделните философски проблеми. От позициите на психологизма Казанджиев отхвърля възгледа за абсолютната безпредпоставаност на теория на познанието, а утвърждава зависимостта ѝ от биологически, индивидуалнопсихически и културно-исторически фактори.

Анализът на познавателният акт заема централно място в основните гносеологически трудове на Казанджиев – “Теория на познанието” и “Истина и очевидност”. Тук са поставени такива важни проблеми като проследяване етапите в “Разгръщането” на познавателния акт, определяне факторите на неговото развитие, изследване моментите в познанието и връзката между тях, както и на истината и на формите на нейната очевидност. В “Истина и очевидност” най-ясно личи противоречивостта на неговата философска система. Тук са застъпени позициите на немския критически реализъм, своеобразно съчетани и ирационализма и интуитивизма. Съвършено погрешно Казанджиев заменя понятието и общото, което то отразява, с “чувство на познатост”. Чувството не е познание и сам той различава в своята “Обща психология” емоционалните състояния от познавателните процеси. В “Истина и очевидност” той поддържа, че няма абсолютна истина; всяка истина е релативна. Същевременно изрично подчертава, че за истинността на мисленето, за неговата валидност няма други мерки във от обективната реалност. Но погрешно поддържа възгледа, че практически насоченото познание е субективно. В дадения случай той разбира практиката в духа на прагматизма на Джеймс, а именно като нещо полезно за индивида, а не като обществено-производствена практика.

Казанджиев се придържа към схемата, която представя Вунд за познанието, но интерпретацията, която той дава на отделните етапи и специално на разумното (философското) познание, значително се различават от концепцията на Вунд. Собствено различно от Вунд е и тълкуването на проблема за мотивите на философското познание. Във възгледите на Казанджиев превес имат практическите мотиви; така той утвърждава значението на извънфилософските фактори за развитие на философското знание.

Казанджиев проявява своето суверенно мислене не само като влиза в противоречие с отделни оценки на Вунд. В трудовете си той поставя и интерпретира важни, перспективни философски проблеми, стига до обобщавани критически заключения. Независимо от непре-

цизираната им основа разработките на гносеологическите въпроси съдържат и редица верни, принципиално правилни решения. В известна степен това се отнася до взаимоотношението между гносеологията и частните науки – положението за тяхното “съгрудничество”, за културно-историческата обусловеност на гносеологията. Познанието във възгледите на Казанджиев е представено като цялостен, органически процес на развитие, подчинен на теоретически и практически мотиви. Верни и рационални моменти се съдържат и в разбиранията му за познанието като процес, за ограниченията му, наложили неговата относителност и други.

От една страна, Казанджиев защитава Вунд, от повърхностната критика. В лицето на повърхностните критици той вижда бившите и настоящи догматици. Той чувствава своето духовно родство с големия психолог, за когото психофизическия паралелизъм не е било нещо получено в готов вид. Прибързаните упреци към Вунд принуждават Казанджиев язвително да припомни на “критиците” техния наивитет. За да разберем напълно моралната сила на тези преценки, трябва да имаме предвид, че сам Казанджиев е приел философията на Вунд след като е направил опит да я подложи на критически анализ. Наистина този анализ не прераства в цялостна адекватна преценка на Вунд, но той е крачка тъкмо в това направление.

Фактът на влиянието на философията на живота и ирационализма върху Казанджиев е отбелязан в литературата. Необходимо е обаче също така да бъде изтъкван и консеквентно. Като установяваме това влияние, ние признаваме, че в периода на формиране на собствена концепция са оказали влияние трудовете на други мислители.

Съпоставките, които могат да се направят при едно сравнително разглеждане на възгледите на Фр. Ницше и З. Фройд безспорно се отнася до “контекста”, в който се е формирал светогледът на Казанджиев. Пита се обаче, има ли данни за непосредствено влияние на работите на Ницше и Фройд върху Казанджиев? Разбира се, Казанджиев е познавал работите им. Но непосредствено влияние при отделни оценки тук не можем да установим, най-малко, защото тематиката е по различна. Интерес представлява обстоятелството, че Казанджиев търси принципиалните дефекти на волята за власт, които обуславят nihilизма.

Трудовете на Казанджиев съдържат редица рационални решения на проблемите от социалната психология, културата, проблеми – важни и перспективни, които и до днес са източник на сериозни размишления.

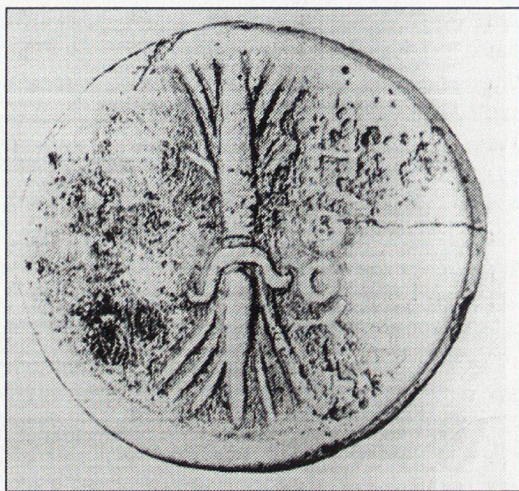
В разработването на масовата психология Казанджиев подлага на критически анализ възгледите на Сигеле, Тард, Ип. Тен, Бехтерев и др. Той разкрива и анализира сложните връзки на народопсихологията, възрастовата психология и общата психология с индивидуалната психология на боеца.

В областта на естетиката се очертава сходство в идейното развитие на Казанджиев с това на Й. Фолкелт, К. Ланге, Т. Липс. Заедно с това ясно се очертават и различията в ориентацията. Повечето от въпросите на естетиката са засегнати във философските трудове на Казанджиев, което се обяснява с неговото разбиране за непосредствената връзка на философията с естетическите, етическите и културни ценности.

И така, неортодоксалното отношение към философията на живота и ирационализма разграничава Казанджиев от редица негови съвременници. Но като защитаваме Казанджиев от повърхностната критика, ние правим това в името на по-дълбоката критика. Липсата на единна философска линия в постановката, тълкуването и решаването на редица психологически и общофилософски въпроси определят "еклектизма" на Казанджиев. Той извършва една или друга явна непоследователност по силата на едно или друго приспособяване. От отделни изказвания проличава, че той съзнава това. Философските съмнения на Казанджиев разкриват процеса на осъзнаване, че собствената му неудовлетвореност от наличното философско знание има един корен и това е именно превратното представяне на отношението субект – предикат, логическо – психологическо. Неговата философска позиция се изгражда чрез конфронтация на "ограничаващия" тип разсъдъчност. Но едно той не съзнава, а именно че самата възможност за подобно явно приспособяване има своите най-дълбоки корени в недостатъчността на принципа на психофизическия паралелизъм или в недостатъчното разбиране на собствения принцип от страна на Казанджиев.

За нас обаче е много важно да отбележим, че философията на Казанджиев открива по-широки възможности. Тя въздействува не само със своите постижения и резултати, но и с неизявените възможности на своята критика. С поставянето и решаването на актуални и перспективни проблеми от областта на гносеологията и общата психология, каквито са например опитът за определяне на етапите на познавателния акт, анализът на факторите в развитието на познанието, въпросите за репродукцията на чувствата, за влиянието на "общата нагласа" на съзнанието върху различните психически

процеси и пр., с интересните си и ценни разработки в сферата на социалната психология Казанджиев създава ярки, оригинални и дълбоко неортодоксални произведения. Един е въпросът за недостатъчната аргументираност, последователност, научност; за еkleктичността на философските му концепции. И съвсем друг е въпросът доколко предлаганите постановки и решения отговарят или не отговарят на дадени идеологически пристрастия. Необходимо са повече опорни точки на една по-дълбока критика на възгледите на Казанджиев, която да разкрие корените на неговия конформизъм. Следователно нашето отношение към Казанджиев се изразява в две различни форми – в разграничаването от повърхностност и епигонска зависимост от нестандартността на мислителя; и в стремежа към по-дълбока, принципна критика на другомислещите.

Криллатата мълния, която управлява света върху монета на Севт III. Тя изгаря титаните, разкъсали Дионис-Загрей, Бог Син (Логос). Криллатата мълния е архетип на тракийския орфизъм. Тя е символ на Логоса, който предшества образуването на света. **Критическият подход във философията** се основава на логосните форми на битие. Като символ Криллатата мълния обединява в себе си вътрешната енергия на човешката природа (като микрокосмос и макрокосмос).